

Arhe XVI, 32/2019

UDK 930.1 Hegel G.

930.1 Titus Livius

DOI <https://doi.org/10.19090/arhe.2019.32.81-114>

Originalni naučni rad

Original Scientific Article

LAZAR ATANASKOVIĆ¹

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet

HEGEL I LIVIJE: REFLEKTUJUĆA ISTORIOGRAFIJA I ETIKA PAMĆENJA

Sažetak: Rad razvija Hegelovu tezu o pisanju *reflektujuće istorije* kao pisanju o *sadašnjosti* kroz medijum prošlosti. Kroz čitanje Livijevog *Praefatia*, sa posebnim akcentom na praksu pisanja kao *moralno-političkog čina* koji podrazumeva artikulaciju odnosa između *prošlog* i *sadašnjeg*, ispituje se hipoteza o *reflektujućem pisanju istorije* kao *narativnoj praksi*. Čitanje je sprovedeno s obzirom na temeljne Hegelove stavove o istoriografiji, skrećući pažnju na problem uklopivosti Hegelove specifične karakterizacije Livija kao *kompilatora* i *preglednog istoričara* sa 1) stavom o među-uslovljenosti između političko-etičke zajednice i istoriografije i 2) stavom o reflektujućoj istoriografiji kao naraciji o *sadašnjem u životu duha*.

Ključne reči: Filozofija istorije, Hegel, Livije, istoriografija, naracija

1. UVOD: HEGELOV PRIMER LIVIJA

Tokom uvoda u svoja *Predavanja iz filozofije svetske istorije* (1822/23; 1828/29) Hegel je Livijevo delo naveo kao primer *reflektujućeg pisanja istorije*.² To je značilo da je Livije istoričar koji piše

---

¹ E-mail adresa autora: lazaratanaskovic@ff.uns.ac.rs

² Prvi put tokom kursa predavanja iz *Filozofije svetske istorije* 1822/23 – zatim i tokom predavanja 1828/29. G. W. F Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte* (hrsg. Karl-Brehmer, Karl-Heinz Iltting und Hoo Naam Seelmann), Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1996. str. 7-8 (dalje *VPWG I*); G. W. F. Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte* (hrsg. Bernadette Colenberg-Plotnikov), Felix Meiner Verlag, Hamburg, 2015. str. 8-9. (dalje *VPWG II*); G. W. F. Hegel, *Vorlesungsmanuskripte II* (1816-1831) (hrsg. Walter

o vremenima koja nisu njegova sopstvena i od kojih je nepopravljivo odvojen. Ipak, to je takođe značilo i da Livije pišući o *prošlim vremenima*, ipak piše o onome što je *sadašnje – sadašnje u životu duha*.³ Rimski istoričar kod Hegela nije samo primer *reflektujućeg istoriografa* – on je naveden kao specifičan primer *kompilirajućeg istoričara čiji narativ je preglednog karaktera*.⁴ Dakle, Livije je pisao o *onome što je sadašnje u životu duha* kroz kompiliranje narativa drugih pisaca i kako bi sačinio pregled rimske istorije. Ma kako sva ova određenja izgledala nezgrapno, na osnovu njih možemo konstruisati interesantnu tvrdnju: Autor iz prvog veka pre nove ere je pisao o sopstvenom vremenu tako što je kompilirao narative pisaca iz prošlosti.

Kako bi bilo jasnije na koji način je moguće sastavljanje slike sadašnjosti pomoću fragmenata prošlosti, potrebno je preliminarno razjasniti na šta se odnose reči *sadašnje u životu duha*. Iako svi termini u navedenoj sintagmi imaju svoje mesto u tehničkom vokabularu Hegelove filozofije, sam izraz ovde ima prilično svedeno značenje i delom ga je moguće razumeti kroz kontrastiranje *prakse* reflektujućih i izvornih pisaca istorije. Dok *izvorno* pisanje istorije kod Hegela podrazumeva naraciju o neposrednom prezentu političke zajednice u kojoj autor učestvuje, reflektujuća istoriografija je naracija čiji sadržaj je ispunjen *prošlošću*.⁵ Ipak, ukoliko je za Hegela *svako* pisanje istorije zavisno od egzistencije političke zajednice (*države*),⁶ onda bi pisanje istorije koje bi transcendiralo konkretnu političku stvarnost kao sistem običajnosti u kome istoričar živi i deluje, bilo nemoguć poduhvat. Na taj način, pisanje istorije je uvek *pisanje o onome što je sadašnje* – ipak, *sadašnjost* ovde ima dva smisla: 1) Neposredna sadašnjost, u vidu konkretnih događaja

---

Jaeschke), Felix Meiner Verlag, Hamburg 1995. str. 131-132. (Dalje za manuskript iz 1828: *VPWG (1828)*, odnosno 1830: *VPWG (1830)*)

³ Hegel, *VPWG (1828)*, str. 129.

⁴ Hegel, *VPWG I (1822)*, str. 7. *VPWG II (1822)*, str. 9. *VPWG (1828)*, str. 130-131.

⁵ O *izvornom pisanju istorije*, *VPWG I*, str. 3-7; *VPWG II*, str. 5-8; *VPWG*, str. 122-125. O usmerenosti *reflektujuće istoriografije* na prošlost, *VPWG I*, str. 7; *VPWG II*, str. 8. *VPWG*, str. 129.

⁶ *VPWG (1830)*, str. 193; *VPWG*, 128-129; 135.

koji odgovaraju trenutnom stanju političko-etičkih institucija 2) Sadašnjost u pogledu tradiranih vrednosti, institucija, običaja itd. koji konstituišu običajnost određene zajednice, ali koji takođe u značajnoj meri vremenski prevazilaze njene trenutne okvire. U skladu sa tim, izvorni istoričari pišu s obzirom na sadašnjost u prvom smislu, reflektujući istoričari pišu o *prošlosti*, ali s obzirom na sadašnjost u *drugom smislu*.

Zbog toga je polje na kome se odvijaju događaji o kojima pripoveda reflektujuća istorija značajno šire u odnosu na horizont izvorne historiografije. Grubo govoreći, po Hegelu, reflektujuća historiografija izlazi iz granica sadašnjosti na četiri načina: 1) Narativom o *narodu, zemlji* ili *svetu*, ukoliko se radi o *preglednoj* istoriji opšteg karaktera 2) Pripovedanjem o *opštem* u događajima, tako da je ono jednako važeće u različitim vremenima, takozvana *pragmatička historiografija* 3) Kroz kritiku izvora putem kojih nam je prošlost dostupna, to Hegel naziva kritičkom istorijom 4) Kroz istoriju posebnih pojmova – *pojmovnu istoriju*.⁷ Jasno je da navedene kategorije značajno prevazilaze okvire partikularnih institucija neke određene zajednice tokom relativno kratkog vremenskog perioda. U slučaju *pregledne* istorije – pod koju Hegel svrstava Livijevu spisateljsku praksu – *narod, zemlja* ili *svet* sačinjavaju dovoljno širok horizont pomoću kog je moguće ispričati jedinstvenu priču o nastanku i prenošenju onoga što je za autora i dalje delatno u sadašnjosti.⁸ Ukoliko ovaj Hegelov kriterijum primenimo na primer Tita Livija, možemo da primetimo da je neposredni predmet njegovog narativa – koji transcendirira političku i etičku sadašnjost pozne republike i rane imperije – *rimski narod (populo Romano)*. Ono pak što je i dalje

---

⁷ O različitim načinima reflektujuće historiografije: *VPWG I*, str. 7-14; *VPWG II*, str. 8-13; *VPWG*, str. 130-137.

⁸ Tim Rojek primećuje kako na ovaj način *opšta istorija*, kao jedan od načina *reflektujuće istorije*, ima širi obuhvat od izvorne istorije. Tim Rojek, *Hegels Begriff der Weltgeschichte*, De Gruyter, Berlin, 2017. str. 94. Ipak, značajno je da se ne radi samo o proširenju predmetnog obuhvata, već o usmerenosti reflektujućeg istoričara na objekat koji prevazilazi okvire vremena u kome stvara. Reflektujuća istorija je uvek naracija o onome što je sadašnje kroz stvaranje predstave o prošlom.

sadašnje u životu duha i prema tome delatno u Livijevoj savremenosti, jesu osnovne vrednosti koje su omogućile da rimski narod zadobije svoj *imperium*. Naravno, ovakvo određenje ovde je tek preliminarno i treba da bude dalje potkrepljeno.

Kada Hegel govori o Liviju kao primeru, on direktno ne tematizuje vezu između naracije rimskog autora i sopstvenog stava po kome je svaka reflektujuća istorija pripovedanje o *sadašnjem u životu duha*. Umesto toga, on insistira na Livijevim strategijama najčešće bezuspešnog niveliranja jaza između vremena u kome autor živi i vremena o kojima piše.⁹ *Ab Urbe Condita* se tako kod Hegela pojavljuje kao paradigma *kompilirajućeg* pisanja istorije,¹⁰ ali u isto vreme figurira i kao primer neadekvatnog pokušaja premošćavanja jaza između prošlog i sadašnjeg. Takav naglasak na nedostatku Livijevog sluha za *razliku* između *davno prošlih vremena* i *savremenosti*, donekle je nejasan. Pre svega zbog toga što ukoliko prihvatimo tezu da *reflektujući* istoričari nužno pišu o onome što je i dalje delatno u njihovoj sadašnjosti – a *kompilatori* su takođe *reflektujući istoričari* – izvesna artikulacija odnosa između *prošlog* i *sadašnjeg* predstavlja uslov mogućnosti nastanka njihovog narativa, a istu je nemoguće svesti na stilska sredstva naracije koja prošlost svodi na meru sadašnjosti. Naravno, jasno je da je Livijev jezik, i onda kada njime govore Rimljani iz mitskog doba kraljeva, u stvari jezik pozne republike – ipak, ta tvrdnja sama po sebi nije dovoljna da bi se na osnovu nje mogao utvrditi izvestan nedostatak istorijske svesti kod Livija, koji sa sobom povlači i odsustvo razumevanja nesvodive razlike između *prošlosti* i *sadašnjosti*. Da li je Livije smatrao da su se Rimljani iz petog veka pre nove ere borili na sličan način na koji su to činile marijanske legije i govorili poput advokata pozne republike? Poslednje nikad nećemo znati – ali još bitnije od toga je to što je krajnje nesigurno da li nam Livijev tekst ikad pruža prostor za takvu vrstu nagađanja.

---

⁹ *VPWG I*, str. 8; *VPWG II*, str. 9; *VPWG*, str. 132.

¹⁰ *VPWG*, str. 134.

Hegelovo vreme bilo je vreme u kome je postalo popularno nepoverenje prema Liviju kao istorijskom izvoru,¹¹ zbog toga ne treba previše da nas čudi akcentuiranje nepouzdanosti Livijeve naracije o *najstarijim vremenim* – danas su stvari svakako drugačije, Livije je ponovo, premda na nešto drugačiji način, postao značajan *izvor*.¹² Bilo kako bilo, s one strane upotrebe *Istorije rima od osnivanja grada* kao izvora za stvarnu istoriju Rima i dalje je moguće postavljati pitanja o Livijevom delu na osnovu Hegelove do kraja nepotpuno eksplicirane teorije *reflektujuće istorije* – razume se, pitanja koja su u Hegelovim *Uvodima za predavanja iz filozofije svetske istorije*, možda anticipirana, ali ne i direktno postavljena.

Ukoliko se radi o problemu Livijeve *istoriografije* iz prizme Hegelovog shvatanja *reflektujuće istorije kao naracije o sadašnjem u životu duha*, jedno od centralnih pitanja tiče se artikulacije odnosa između *prošlosti i sadašnjosti* u narativu rimskog pisca. Ili drugačije: Kako Livije kroz govor o prošlosti referiše na ono što je *sadašnje u životu duha*? Odgovor na poslednje pitanje, možda je moguće tražiti na autoreferentnim mestima narativa *O istoriji Rima od osnivanja grada. Praefatio*, sa kojim započinje Livijevo delo, upravo je takvo mesto, koje, kako ćemo pokušati da pokažemo, značajno tematizuje odnos između prošlosti i sadašnjosti.¹³ U skladu sa tim, kroz ponovno čitanje Livijevog predgovora, možda je moguće dalje eksplicirati i razviti ideje o

---

¹¹ Ovakva promena podrazumevala je širu promenu u shvatanju *novije* naracije o *antičkoj istoriji*. Šire videti, A. Momigliano "Ancient History and The Antiquarian" u *Journal of the Warburg and Courland Institutes*; 13, 3/4, 1950. 285-315 I A. Momigliano, "Perizonius, Niebuhr and the Character of Early Roman Tradition" u *The Journal of Roman Studies*, 47, 1/2, 1957. 104-114.

¹² Savremena literatura je opsežna, za opštiji pregled recentnih stanovišta videti B. Mineo (ed.) *A Companion to Livy*, Wiley-Blackwell, Oxford, 2015.

¹³ Na ovo posebno upućuje G. Miles, "Maiores, Conditores, and Livy's Perspective on the Past" u *Transactions of American Philologica Association*, 118, 1988, 185-209. Ipak, Majls primećuje u skladu sa tezama Hejdena Vajta kako svako pisanje istorije pretpostavlja artikulaciju odnosa između prošlosti i sadašnjosti – nas ovde pak zanima, na koji način se takva artikulacija specifično provodi i da li je moguće konstatovati paralelizam između *narativne i društveno-političke* artikulacije ovog odnosa.

reflektujućem pisanju istorije kod Hegela – posebno, koncepciju historiografske delatnosti kao naracije o sadašnjosti kroz pripovedanje o prošlosti.

Takvo čitanje trebalo bi da ne ispušta iz vida odnos koji postoji između oblika političke i etičke zajednice u kojoj nastaje narativ i samog narativa. Poslednje podrazumeva pristup pripovedanju kao *narativnoj praksi*, a to će reći kao političkom i moralnom činu unutar etičke zajednice, što je implicirano paralelizmom i međuslovljenošću između *političke zajednice* i *prakse pisanja istorije*.¹⁴ Filozofsko-istorijski karakter takve interpretacije treba razlikovati od istorijskog ili filološkog čitanja. Naša tema ovde nije *Livije* kao *izvor* za *istoriju Rima* ili sam jezik Livijeovog narativa, već je to odnos između oblika političke i etičke zajednice i načina na koji u njoj biva formirano pamćenje i artikulisan odnos između prošlosti i sadašnjosti kroz istorijsku naraciju. Takvo razlikovanje u pristupu, naravno, ne podrazumeva i krajnje isključivanje, u tom pogledu, istorijska i filološka istraživanja svakako da sačinjavaju

---

¹⁴ Istraživanja u proteklih nekoliko dekada ukazuju na značaj odnosa između Livijeve naracije i formi u kojima se kristalisao zajednički identitet u starom Rimu. Videti na primer Jason P. Davis, *Romes Religious History – Livy, Tacitus and Ammianus on their Gods*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005; Jane D. Chaplin, *Livy's Exemplary History*, Oxford University Press, Oxford, 2005; Andrew Feldherr, *Spectacle and Society in Livy's History*, University of California Press, Berkeley, 1998; Mary Jaeger, *Livy's Written Rome*, Michigan University Press, Michigan, 1997; Jacques-Emmanuel Bernard, "Portraits of Peoples" u *A Companion to Livy* (ed. Bernard Mineo), Willey-Blackwell, Oxford, 2015. Ovakva istraživanja su od nemerljivog značaja za naš pristup. Ipak, treba imati u vidu da ono na čemu ovde insistiramo nije *formativni* karakter rimskih institucija na Livijevu historiografiju – ili eventualni uticaj koji je Livijeva historiografija mogla da ima na njegove savremenike i naredne generacije. Ono što podrazumevamo pod izrazom *narativna praksa* odnosi se jednako na politički aspekt pisanja istorije (*istoriografija kao politički čin*), kao i na određenost takvog čina političkim i moralnim (u širem smislu etičkim) institucijama. Na taj način *narativna praksa* se sama pojavljuje kao *delovanje u institucionalnom okviru* i *na sam institucionalni okvir*. Dakle, moguće je čitati Livijevu historiografiju isključivo kao *odraz* ili kao *politički čin* – ovde pak, polazimo od pretpostavke da je svako *odražavanje* (posebno političko-etičkih institucija) u isto vreme i politički čin.

kontekst u kome je moguće i filozofsko čitanje.¹⁵ Poslednje pak, ovde pretpostavlja da svako *predstavljanje* zajednice ili društva u isto vreme sačinjava i potencijalnu društvenu promenu, u slučaju pisanja istorije, takva promena je nesumnjivo i politička.

2. PREDGOVOR

(1-5)¹⁶

*Facturusne operae pretium sim...*¹⁷ – reči su kojima počinje *Praefatio*. *Da li će delo biti isplativo?*¹⁸ Rečenica se nastavlja: ....*si a*

---

¹⁵ Postoji značajna istorijska i filološka literatura posvećena specifično Livijevom *Predgovoru*, za iscrpan pregled upućujemo na sledeća dva članka J. Moles, "Livy's Preface" u *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, 39, 1994, 141-168 i P. J. Burton, "Livy's Preface and its Historical Context" u *Scholia: Studies in Classical Antiquity*, 17/1, 1998; 17-91. Pregledu, naravno, treba dodati upravo navedene tekstove, kao i sledeće: Severin Koster, "Tibi Tuaeque rei Publicae: Zur Praefatio Livius" u *Lenaika: Festschrift für Karl Werner Müller* (hrsg. C. Mueller-Goldingen; K. Sier), 89, Stuttgart, 1996, 253-263; A. Vessaly, "Livy's Preface. A Readers Guide to the First Pentad" u A. Vesally, *Livy's Political Philosophy: Power and Personality in Early Rome*, Cambridge University Press, Cambridge, 2018.

¹⁶ Livijev *Praefatio* citiramo linearnim redosledom, zbog čestog navođenja, tekst čitamo po celinama na osnovu izdanja koje smo koristili kao primarno, celine su označene standardnom notacijom sa: 1-5; 6-7; 8-10; 11-12; 12-13.

¹⁷ Za citate na latinskom koristili smo dvojezično izdanje sa nemačkim prevodom Titus Livius, *Römische Geschichte* (hrsg. H. J. Hillen), Artemis & Winker, Düsseldorf/Zürich, 2007. Zbog različitih interpretativnih i prevodilačkih stanovišta, reference na *Praefatio* ostavljene su u latinskom originalu. Pored navedenog teksta pri čitanju smo koristili i sledeća izdanja i prevode: Titus Livius, *Ab urbe condita libri* (ed. W. Weissenborn, H. J. Müller), Teubner, Leipzig, 1898. Livy, *Ab urbe condita* (ed. R. S. Conway; C. F. Walters), Oxford University Press, Oxford, 1914; Livy, *Books I and II with an english translation* (ed. B. O. Foster); Harvard University Press, Cambridge Massachusetts, 1919; Livy, *History of Rome* (trans. Rev. Canon Roberts), Dutton and Co, New York, 1912. (izdanja dostupna na sajtu www.perseus.tufts.edu); Livy, *The History of Rome, Books 1-5* (trans. W. M. Warrior), Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge, 2006; Titus Livius, *Ab urbe Condita/Römische Geschichte* (ausgew. und hrsg. Annette Pohlke), Reclam, Stuttgart, 2016; Od

primordio urbis res populi Romani perscripserim, nec satis scio nec, si sciam, dicere ausim... Autor je nesiguran da li će delo koje je napisano tako da u celosti obuhvati *stvar (res)* rimskog naroda od početaka grada (*primordio urbis*), biti *vredno* ili *isplativo (pretium)* i tome dodaje da čak i da to zna, ne bi se usudio da tako nešto kaže (*nec dicere ausim*). Krajnje neobičan početak za *istorijsko* delo u antici, kod drugih autora nailazimo na uverenje da bi značaj događaja o kojima se piše trebalo da garantuje značaj dela.¹⁹ Ovde, pak, *res* sa sobom ne povlači i *operae pretium*. Umesto toga, čak i da stvari tako stoje da je delo *vredno truda*, pisac bi se i dalje uzdržavao od suda. Šta je razlog tako skromnog stava?²⁰

Moguć odgovor na osnovu teksta opet nije samorazumljiv: *...quippe qui cum veterem tum vulgatam esse rem videam*. Autor se,

---

posebnog značaja za ovu studiju bio je prevod Miroslave Mirković, zajedno sa predgovorom Tit Livije, *Istorija Rima od osnivanja grada, prva dekada*, (prev. M. Mirković), Službeni glasnik, 2012.

¹⁸ Mols posebno naglašava ovu intencionalnu višeznačnost koju sa sobom povlači *pretium*, Moles, “Livy’s Preface”, str. 141-142.

¹⁹ Herodot svoju istoriju započinje sa *ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά* – delima koja su velika i čudesna. Hdt. 1.1.0 Na početku *Istorija*, nije specifično naglašen *značaj* poduhvata, već je umesto toga naglašena *veličina dela* o kojima se piše, dok se pitanje o *vrednosti* takvog poduhvata samim tim ni ne postavlja. Slično je i kod Tukidida, gde narativ počinje skretanjem pažnje na veličinu i značaj Peloponeskog rata, Tuc. 1.1 Polibije pak govori o iznenađujućim događajima koji garantuju potrebu za njegovom istorijom, Plb. 1.1 Kod Salustija, čiji tekstovi ujedno predstavljaju najopsežnije sačuvane tekstove istorije na latinskom napisane pre Livijeve *AUC*, nailazimo na ukazivanje na poteškoće koje snalaze istoričara pri pokušaju da bude nepristrasan, Sal. Cat. 3, takođe Salustije se uzdržava od generalnog suda o vrednosti pisanja istorije, pošto bi poslednji sud iznesen od strane istoričara mogao da izgleda neskromno, Sal. Jug. 4, ipak Livijev prethodnik se zatim poziva na značaj događaja o kojima piše, Sal. Cat. 4; Sal. Jug. 5. O konvencijama u istorijskim predgovorima u antici, kao i o tipičnim vrstama predgovora videti T. Janson, *Latin Prose Prefaces*, Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1964. str. 64-72; O neobičnoj skromnosti u Livijevom *Predgovoru* videti Vesally, “Livy’s Preface...”, str. 22.

²⁰ Janson ukazuje na sličnost Livijevog stava sa Ciceronovim stavom u predgovoru *Oratoru* – obojica primećuju nesigurnost vlastitog uspeha pred velikim zadatkom. T. Janson, *Latin prose prefaces*, str. 70 – Moguće je ipak da se ne radi samo o sumnji u vlastite sposobnosti ili o konvencionalnoj skromnosti, već i o ukazivanju na neumerenost koju pokazuju *novi scriptores*.

dakle, ne usuđuje da kaže bilo šta o mogućoj vrednosti sopstvenog dela, zbog toga što *vidi* (*videam*) da je sa stvarju tako da je ona stara (*veterem*) i opšte poznata (*vulgatam*). Šta je pak *stvar*? Tekst nam za sada samo saopštava da se ona tiče svakoga, *stara je* i takva da prevazilazi samog *autora* – u njoj prema tome *svi učestvuju*, ona je od početka *zajednička stvar* (*res publica?*). Ovakvo naglašavanje i povlačenje, moguće je, predstavlja akt pijeteta prema *starima* – poštovanje običaja starih (*mos maiorum*) ovde se ne ograničava na izlaganje preteksta za eventualno ukazivanje na njihovu važnost. Nasuprot tome, pripovedač *postupa* prema *starima* u skladu sa njihovim običajima.²¹ Spram takvog akta pijeteta protivstavljeno je ono što čine novi pisci: *...dum novi semper scriptores aut in rebus certius aliquid allaturos se aut scribendi arte rudem vetustatem superaturos credunt*. Uvek novi pisci (*novi semper scriptores*) –²² oni se trude da o stvarima za koje autor *vidi* da su *stare i poznate*, tvrde nešto sigurnije od njihovih prethodnika (*rebus certius aliquid*) ili da prevaziđu svojom veštinom pisanja sirovost starih (*rudem*

²¹ Majls pravi oštru razliku između Livijeovog poštovanja rimske prošlosti i tradicionalne rimske uviđavnosti prema *starima* – dodatno, Majls primećuje da nedostatak takvog razlikovanja vodi ka intnerpretacijama u kojima se govori o Livijeovom poštovanju *mos maiorum*. Garry Miles, “Maiores, Conditores...”, str. 188. Ovde pak naše pitanje nije samo da li Livijeov narativ pokazuje poštovanje prema *starima*, već i način na koji Livijeov narativ kao *praksa* emulira pretpostavljene vrednosti.

²² Mols smatra da treba obratiti posebnu pažnju na *semper* koje se nalazi između definitivnog člana *novi* i imenice *scriptores*, tako da upućuje na to da *se novi pisci uvek pojavljuju*. Dalje, Mols iz toga izvodi zaključak da je samo na osnovu odnosa *uvek novih pisaca* i predmeta kojim se oni *uvek bave* (rimske istorije), moguće razumeti zašto Livije govori o stvari koja je *veterem et vulgatam*: “*Res je uolgata* jer “novi pisci” u perpetuirajućem sledu pokušavaju njome da se bave...Pošto je ona *uetus*, u smislu da je ona drevna istorija...” Moles, “Livy’s Preface”, str. 143-144. Ipak, ukoliko u obzir uzmemo Livijeovo prethodno *quippe qui...videam* (*jer ja vidim...*), zajedno sa *dum* (*dok*), dobijamo nešto drugačiju sliku: Livije se ne usuđuje da govori o vrednosti sopstvenog dela *pošto vidi* da je stvar *stara i opšte poznata*, *dok* novi pisci nasuprot tome pokušavaju da o onome što je *poznato i staro* iznesu nešto *tačnije i jasnije*. U tom smislu, upitna je i teza po kojoj Livije razumeva sebe kao jednog od *novih pisaca*. Moles, str. 144. Treba naravno spomenuti i to da Mols skreće pažnju na izvesnu Livijevu distanciranost spram prakse *novih pisaca*, str. 144-145.

vetustatem). Moguće je da ovde ne nailazimo na uobičajenu refleksiju o zadatku istoričara, već na postupak kontrastiranja *starih* spram *novih*. Poslednji, moguće zbog nedostatka *pijeteta*, ne uviđaju da se *starost* i *opštost* stvari kojom se bave, opire nadmetanju. Autor je tako onaj koji se ne usuđuje da *istakne* mogući *značaj* svog dela i upućuje na one koji ukoliko to čine u pogledu svojih dela, delaju u suprotnosti u odnosu na *dobre običaje starih*.

Reči kojima je započeta naredna rečenica, naglašavaju ogradu od pristupa karakterističnog za nove pisce: *Utcumque erit...* Doslovno: *Kako god stajalo sa tim* – ovo se tiče onih koji kao *novi scriptores* pokušavaju da *nadmaše stare*. Tako, bez obzira na pokušaje *novih* pisaca, autora *raduje* to što će i on doprineti, koliko je u njegovoj moći, pamćenju (*memoria*) na učinjene stvari (*res gestae*), najznačajnijeg, odnosno *prvenstvenog* naroda na zemlji (*principis terrarum populi*): *Utcumque erit, iuvabit tamen rerum gestarum memoriae principis terrarum populi pro virili parte*²³ *et ipsum consuluisse...* Prema tome, upućeni smo na to da postoji modus *pamćenja* koji je drugačiji od traganja za onim *što se zaista zbilo* i od stvaranja *novih superiornih* narativa – u čemu se sastoji taj modus ovde nam još nije otkriveno. Ono pak što je jasno, jeste da takvo pamćenje u prvom redu ne traga za slavom: *...et si in tanta scriptorum turba mea fama in obscuro sit, nobilitate ac magnitudine eorum me, qui nomini officient meo, consoler*. Livije ovde nagoveštava da ukoliko u takvoj gomili (*turba*) pisaca njegov izveštaj ostane nepoznat (*turba mea fama in obscuro sit*), zadovoljiće se *plemenitošću (nobilitate)* i *veličinom (magnitudine)* onih koji upravo *zaprečuju (officient)* njegovo ime. Moguće je da se ovde radi o još jednom gestu skromnosti. Ipak, teško je odupreti se i makar ne uzeti u obzir mogućnost ironije na strani autora, jer oni koji su *turba (pobunjena rulja)* ni na koji način ne mogu biti *nobilitate*.²⁴ Drugačije rečeno, moguće je da autor ne smatra da će

²³ Vasali upućuje na *vojnički i politički* smisao koji sa sobom nosi fraza *pro virili parte*, Vasaly, "Livy's Preface...", str. 23.

²⁴ Mols upućuje na čitav niz napetosti koji postoji između *nobilitate* i *turba*, Mols, 145. Takođe, u skladu sa generalnom pretpostavkom o ambivalentnosti Livijeovog predgovora, Mols ukazuje i na "positive claims" u Livijevoj rečenici. Isto, str. 146. Ipak, ovde nam se čini kao najznačajnija politička napetost između

njegovo delo naići na odjek u *republici* u kojoj je nedisciplinovani i pobunjeni puk postao *nobilitate* – zajedno sa tim, ovde iz vida ne treba ispustiti Livijevo *et si (i ako, ukoliko?)*. Možda njegova *slava ne mora nužno ostati u senci*, a poslednje između ostalog zavisi i od toga da li će oni koji su *puk* zauzeti mesto *velikih i plemenitih*.²⁵ Moguće je da je tako nedostatak pijeteta kod *novih pisaca* u vezi sa karakterom puka (*turba*) – *novi scriptores*, postupaju kao *turba* upravo onda kada se nadmeću sa starima.

Ostavljajući *nove pisce* po strani, Livije prelazi na opis same stvari: *Res est praeterea et immensi operis...* Primetno je kako je ovde *immensi operis* u izvesnom kontrastu sa *operae pretium* sa samog početka – dok je *vrednost* ili *isplativost (pretium)* dela nesigurna, sigurno je da se radi o stvari *velikog rada*. Stvari koja se proteže kroz više od sedam vekova i koja se razvila od skromnih početaka do veličine pod čijim teretom se trenutno nalazi: *...ut quae supra septingentesimum annum repetatur et quae ab exiguis profecta initiis eo creverit, ut iam*

---

rulje i plemenitosti – u svakom slučaju ona nije definitivna, ali je svakako značajna interpretativna mogućnost.

²⁵ Ogilvi upućuje na to da se *nobilitate* odnosi na plemeniti karakter Livijevih prethodnika, R. M. Ogilvie, *A Commentary on Livy, Books 1-5*, Oxford University Press, Oxford, 1965. str. 25-26. Ipak, tekst ostavlja prostor za tumačenje – pitanje je koliko zaista *plemeniti i veliki* prethodnici sačinjavaju *takvu rulju pisaca*. U tom smislu, ostaje otvoreno pitanje da li *tanta scriptorum turba* referiše na čitavu *AUC* tradiciju ili samo na Livijeve savremenike. U svakom slučaju, poznat nam je solidan broj Liviju savremenih istoričara, sa krajnje šarolikim političkim stavovima i društvenim pozicijama – čija dela nisu sačuvana, videti Tim J. Cornell (ed.) *The Fragments of the Roman Historians, Vol 1*; Oxford University Press, Oxford, 2013. str. 344-496. Uzevši u obzir posebno Livijevo averziju prema događajima i posledicama građanskog rata (videti D. Hoyos “Livy on the Civil Wars (and After): Morality Lost?” u *The Historiography of Late Republican Civil War* (ed. C. H Lange; F. J. Varvaet), Brill, Leiden-Boston, 2019. str. 210-238.), *plemenita rulja* nas mnogo pre asocira na uzdrmane linije do tada koliko-toliko stabilnih društvenih hijerarhija i pozicija, nego na nepomućenu *nobilitate* Livijevih prethodnika. U svakom slučaju, teško je doneti krajnji zaključak o tome na koga tačno referiše Livijevo *nobilitate* na ovom mestu – ipak, dvoznačnost ostaje: 1) Livijevo delo može zakloniti ili veličina *plemenitih* prethodnika 2) Ili pak sumnjiva plemenitost njegovih savremenika.

magnitudine laboret sua. Na ovom mestu tekst izgleda da upućuje na to da predmet ni na koji način nije samo istorijska konstrukcija ili eventualna rekonstrukcija prošlosti, već je to *Rim*, i to ne njegova prošlost ili pak virtualnost (*Rim kao ideja*), već je to *Rim* kao konkretna i postojeća etička i politička zajednica.²⁶ Ovo nas ponovo vraća na *veterem et vulgatam* kao karakteristike predmeta i na autorovu *uzdržanost* pri oceni sopstvenog rada – *Rim* kao konkretna politička zajednica, sa tradiranim institucijama, koje su *stare (veterem)* i *opštepoznate (vulgatam)* predmet je koji sam po sebi zahteva pijetet. Ne radi se, dakle, o pasivnom objektu interesovanja, već o zajednici kojoj pripada autor zajedno sa pretpostavljenom publikom. Stvari koja je toliko ogromna i koja je proizvod tako velikog truda nije moguće olako prići i o njoj reći nešto izvesno ili *bolje* nego što su to učinili stari. Ipak, *stvar rimskog naroda*, onako kako je Livije vidi, nije oslobođena problema, ona ropče pod sopstvenom veličinom (*ut iam magnitudine laboret sua*). Poslednje nagoveštava još jedan kontrast unutar *Predgovora*, a to je suprotnost između *ranih dana* i *pozne rimske republike Livijevo vremena*.

Na osnovu pomenutog kontrasta moguće je razumeti i to što autor ne sumnja (*haud dubito*) da će kod većine (*plerisque*) njegovih savremenika izlaganje o *najranijim počecima* i onima što *potom slede* pobuditi neznatno zadovoljstvo: *...et legentium plerisque haud dubito, quin primae origines proximaque originibus minus praebitura voluptatis sint*. Odmah dodaje i to da smatra kako će *čitaoci* požuriti ka *novim vremenima* u kojima se najznačajniji narod, čijoj *memoriji* i sam autor želi da doprinese, konačno urušava pod sopstvenom snagom: *...festinantibus ad haec nova, quibus iam pridem praevalentis populi*

²⁶ *Res* se ovde pojavljuje najmanje dvoznačno 1) Kao *istorija* koja je predmet obrade i naracije u Livijevo delu 2) Kao *Liviju savremeni Rim*, koji je *stvar koja je nastala kao plod ogromnog rada*. Distinkcija između *realnog Rima* i *Livijevo Rima u narativu*, na nivou AUC teksta je krajnje problematična. U tom smislu Jeger upućuje na značaj paralelnih struktura između Livijevo narativa i krajnje opipljive topografije i urbane organizacije Rima kao grada: „Spomenici i mesta služe kao vremenski portali, podsećajući čitaoce na “sada i ovde”, dok čitaju o “tamo i onda.”” M. Jaeger, “Urban Landscape, Monuments, and the Building of Memory in Livy” u *A Companion to Livy* (ed. Bernard Mineo), Wiley Blackwell, Oxford, 2015, 65-77. str. 66.

vires se ipsae conficunt. Takvo stanje je označeno kao nešto spram čega je poželjno zauzeti distanciran stav. Žurba čitalaca ka novom, akt je koji je paralelan sa praksom onih koji su označeni sa *novi scriptores* – na taj način, čin *žurbe ka novom* moguće je razumeti kao nedostatak pijeteta. Kao što se od poduhvata novih pisaca ograđuje sa *utcumque erit*, tako se i od savremenika zainteresovanih samo za buku novih vremena ograđuje još direktnije: *Ego contra hoc...* Dakle, *nasuprot tome*, autor nagradu za rad (*laboris praemium*), vidi samo u tome što će mu u trenucima dok čitav njegov duh (*tota mente*) bude bio posvećen *ponavljanju (repeto)* drevnih (*prisca*) vremena, pogled biti odvrćen (*avertam*) od zlog prizora (*conspectu malorum*), koji je već postao uobičajen za vreme koje deli sa svojim savremenikima: *...quoque laboris praemium petam, ut me a conspectu malorum, quae nostra tot per annos vidit aetas, tantisper certe, dum prisca illa tota mente repeto, avertam...*

Dvostruka ograda – od *novih pisaca* i od *nove publike* – i dve moguće nagrade: *praetium* i *praemium*.²⁷ Na početku prvog paragrafa Livije nije siguran da li će njegovo delo biti *operae praetium*, dakle *isplativo* ili *vredno truda*, a i da zna, za razliku od onih koji su *novi scriptores*, ne bi se usudio da kaže, jer za bavljenje stvarju koja je *veterem et vulgatam*, bilo bi nepristojno tražiti *praetium* bilo koje vrste. Moguće je da nam autor saopštava da sam nije u poziciji onih koji moraju da *isplaćuju* ili budu *plaćeni* za svoj rad.²⁸ Ipak, značajnije od toga je da

²⁷ *Praetium* i *Praemium* se značajno poklapaju u značenjima. Videti P. G. W. Glare (ed.) *Oxford Latin Dictionary*, Oxford University Press, Oxford, 2016. str. 1579; 1600-1601. Ipak, upadljiva je upotreba drugačijeg termina na mestu na kome Livije iznosi drugačije ambicije nego što je to očekivanje *pretiuma* (dakle, nečega što bi na bilo koji način kompenzovalo trud) – očekivanja koja stoje nasuprot (*contra*) stremljenjima savremenih čitalaca.

²⁸ Po svemu sudeći Livije nije bio deo Meceninog kruga autora, L. Amundsen, "Notes on the Preface of Livy" u *Symbolae Osloenses*, 25:1, 1947, 31-35. str. 34. R. Syme, "Livy and Augustus" u *Harvard Studies in Classical Philology*, 64, 1959, 27-87, str. 52. Takođe, bliskost između Livija i imperatora Oktavijana je sumnjiva i bazira se na manje ili više anegdotalnim dokazima, o tome videti V. M. Warrior, "Introduction" u Livy, *The History of Rome*, str. vi-vii. Posebno ukoliko se u obzir uzme nemogućnost sigurnog datiranja *Praefatia*, za to videti A. J. Woodman, *Rhetoric in Classical Historiography*, Routledge, London and New York, 1988, str. 128-134. Slično Burk upućuje na mogućnost ranijeg

se *praetium* kao takav pokazuje kao krajnje problematičan – raspravljati o starim i opštepoznatim stvarima (*veterem et vulgatum*) i očekivati da je takav poduhvat *isplativ*, predstavljalo bi izvesnu istorijsku sofistiku. U tom smislu, ograda od *novih pisaca* i njihovog nedostatka pijeteta za sobom povlači i uzdržanost povodom *praetiuma*. Od stremljenja *novih čitalaca*, koji bi delo mogli da učine *isplativim*, Livije se takode ograđuje, oni će ionako požuriti ka novim vremenima. Kao kontrast trostrukom *novi (pisaca, čitalaca i vremena)*, nalaze se oni koji su *vetus*, ali sa njima nije asociiran *praetium*, nego *praemium*, koji ne podrazumeva *isplatu*, već dar kojim se ukazuje čast.²⁹

Praetium tako zadobija problematično mesto u tekstu – posebno u pogledu toga što takva vrsta isplate ne zavisi od autora, već od publike. *Praemium* s druge strane, potpuno je izvestan. Ipak, u čemu se ogleda *praemium*, pitanje je *ko kome* ovde ukazuje čast *nagradom*? Na sličan način, na koji je *nobilitate turba*, samo *contradictio in adjecto, praemium* koji bi neko dao sam sebi je jednako zbunjujuća stvar. Treba imati na umu da tekst *Predgovora* upućuje na jasnu razliku između zadovoljstva koje proizlazi iz poduhvata, koje je označeno sa prilično jasnim *iuvabit* i *praemiuma* koji ne podrazumeva puko zadovoljstvo pri radu. Autor svakako može uživati u sopstvenom radu, čak može izvući izvesnu dobrobit iz istog, ipak, poslednje svakako da nije *praemium*. *Praemium* se u tekstu pojavljuje kroz *čast* neučestvovanja u *groznom prizoru (conspectu malorum)* – on je moguć samo kroz nesavremenost u vremenu u kome delo koje se bavi stvarima koje su *veterem et vulgatum* nije nešto što bi moglo zadržati pažnju većine (*plerisque*).

---

datiranja *Predgovora*, on čak karakteriše Livija kao istoričara koji stvara za vreme *trijumvirata* i prema tome nije “avgustanski” istoričar, Burck, “Livy’s Preface”, str. 72. Tome treba dodati i Livijevo neučestvovanje u događajima građanskog rata, koje mu je svakako obezbedilo izvesnu političku nezavisnost, o tome videti M. Mirković „Tit Livije i njegovo delo” u Livije *Istorija rima od osnivanja grada*, str. 9.

²⁹ Vesali primećuje da upotreba *pro virili parte*, zajedno sa *rei publicae consoluisse* upućuje na aspekt *službe državi*, kao značajniji od aspekta privatne sreće. Vasaly, “Livy’s Preface...”, str. 23.

Plerisque čitalaca, *turba* autora i *isplativost* dela odražavaju iskustvo pisanja u vremenima koja pružaju *conspectu malorum*. Moglo bi se reći da slično Salustiju, Livije sopstveno vreme vidi kao vreme dekadencije – to je svakako tačno, ipak, on o njemu odbija da piše bez značajnog rekursa na stare.³⁰ Pišući o sopstvenim vremenima, pisac rizikuje da njegov duh (*mens*) bude uznemiren od strane onih koji su *plerisque* i *turba*.³¹ Zbog toga posvećenost starima podrazumeva spokojnost (*omnis expers curae*) koju sam predmet donosi sa sobom. Da li je takvo stanje neuznemirenosti onda samo po sebi *praemium* ili je samo neophodni uslov za njega? Da li je neophodno da autor ostane neuznemiren, kako bi mogao da komotno odvrati sopstveni pogled od zlih slika ka kojima hrle (*festinatibus*) njegovi savremenici? Po svemu sudeći, sama posvećenost starima, sa sobom povlači *praemium*, ona nije tek preduslov za njega – bavljenje starima radi *pamćenja* bez takmičarskog manira onih koje Livije naziva *novi scriptores*, zajedno sa *nagradom* distance i neuznemirenosti događanjima, jeste ono što nužno prati pogled koji se odvrća (*averto*) od sopstvenog vremena, kako bi se okrenuo ka stvarima koje su *veterem*, a ipak i dalje prisutne i prema tome *vulgatam*. Tome nasuprot, autori koji pišu o sopstvenim ili novijim

---

³⁰ Teza o motivu *propasti* koji je sličan kod Salustija i Livija je česta, dok se interpretacije takve sličnosti značajno razlikuju, videti na primer: Janson, "Latin Prose Prefaces", str. 70; Burck, "Livy's Preface...", str. 74-75; Moles, "Livy's Preface", str. 161; Ogilvie, "Commentary", 23-24. Mols interesantno primećuje kako Livije piše da bi sadašnjost objasnio putem prošlosti – što je svakako drugačije od Salustija. Ovde možmo dodati da je izgleda značajno da se kod Livija ne radi o motivu koji služi *kontekstualizaciji*, kao što je po svemu sudeći slučaj kod Salusta, već se radi o direktnoj problematizaciji *slabljenja morala*, na koje narativ treba da da odgovor, umesto da bude podešen spram njega kao apstraktne ideje. U tom smislu Ogilvi (str. 24) primećuje: „Dok je Salustije krojio svoj materijal tako da odgovara njegovoj ideji istorijskog procesa, Livije nije pretpostavljao takav determinizam. Za njega tok istorije nije bio direktan progres od crnog ka belom, već isprepletano tkanje nalik šahovskoj tabli...”

³¹ Skrećući pažnju na moguću suprotstavljenost između Livijevog pristupa i Salustijevog neposredno politički motivisanog skepticizma, Amundsen primećuje: „Da li je Salustije bio na njegovom (Livijevom, prim. aut) umu kada je zapisao *curae, quae scribentis animum sollicitum efficere poset?* Ukoliko jeste, bio je u pravu.” Amundsen, "Livy's Preface", str. 35.

vremenima, ukoliko ih *curae* njihovih vremena već nisu odvojile od istine (*flectere a vero*), sigurno da su ih barem uznemirile (*sollicitum efficere posset*), dok pisac koji je okrenut *starima*, piše u potpunom duševnom miru: ....*omnis expers curae, quae scribentis animum etsi non flectere a vero, sollicitum tamen efficere posset*. Ipak, na umu treba imati da je svako odvratanje nužno relativno, pogled ka *starima* jeste izraz *pijeteta*, ali takav da ga je moguće osmisliti samo u kontrastu spram pretpostavke savremene političke i moralne korupcije.

(6-7)

Početak *Praefatia* (1-5) uglavnom je obeležen trostrukom ogradom od *pisaca, čitalaca i vremena*. Posle ograde, pak, sledi direktniji opis predmeta. Jasno je da je predmet *veterem et vulgatam* i da mu je nemoguće valjano pristupiti onako kako to čine *novi* pisci za *nove* čitaoce. Ipak, kako mu onda pristupiti, a da se ne zapadne u *impietas* u koji je zapala *turba* novih pisaca? Nesumnjivo radi se o predmetu koji je jednim svojim delom dostupan samo u pripovestima *starih* (*antiquitati*) i to tako da: *Quae ante conditam condendamve urbem poeticis magis decora fabulis quam incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur...* Ono pre (*quae ante*) osnivanja i izgradnje grada (*conditam condendamve urbem*) odgovara više prenošenju kroz poetske *decora fabulis*, nego kroz *nepomućene spomenike učinjenih stvari* (*incorruptis rerum gestarum monumentis*). Na koji način je onda moguće *stvarati memoriju* o vremenu u kome je pamćenje još uvek bilo gotovo isključivo *poetsko*?³² Autor se ovde nalazi pred paradoksom: Učestvovanje u *stvaranju pamćenja najslavnijeg naroda na zemlji*, podrazumeva i pisanje o vremenima koja nisu pamtila na način na koji pamte njegovi savremenici.³³ Samim tim, svaki novi narativ o *delima starih* koji ne bi ponavljao (*repetam*), morao bi da govori *umesto njih*. To je granica koju autor ne prelazi u predgovoru, on *ponavlja stare* i stoga o stvarima koje su se dogodile pre i

³² Koster primećuje moguću suprotstavljenost između Livijeve istorijske naracije i poetskih narativa Horacija i Vergilija, Koster, "Tibi Tueaque...", str. 260.

³³ Livije kasnije ponovo naglašava ovu poteškoću u šestoj knjizi, Liv. 6.1

tokom osnivanja grada ne može da sudi na isti način kao o novijim događanjima. Zbog toga Livije dodaje apropo stvari koje su *quae ante: ...ea nec adfirmare nec refellere in animo est*. Dakle, o onome što je izneseno *poeticis*, autor se ne usuđuje da presudi – da ga *potvrdi* ili *porekne*.

Da li ovde imamo još jednu ogradu, posle trostruke ograde sa početka? Očigledno je da je to slučaj. Ipak, karakter i predmet ove ograde je značajno drugačiji. Livije se ustručava da sudi o tome da li su događaji o kojima izveštavaju stari nešto što se zaista dogodilo – to je u potpunom skladu sa prvobitnom ogradom od manira onih koji su *novi scriptores*. S druge strane, on se ne ograđuje potpuno od drevnih poetskih priča.³⁴ Nasuprot tome, Livije primećuje da treba biti milostiv prema starima (*datur haec venia antiquitati*) što su, isprepletavši ljudsko i božansko, početak grada učinili vrednijim poštovanja: *Datur haec venia antiquitati, ut miscendo humana divinis primordia urbium augustiora faciat...* U stare prema tome *nema svrhe sumnjati*, trud usmeren ka postizanju veće izvesnosti u pogledu najranijih stvari direktno je suprotstavljen temeljnim vrednostima koje čine *mos maiorum*, a i pored toga nije naročito koristan – nasuprot stremljenju ka *rebus certius aliquid* novih pisaca, autor insistira na *venia antiquitati*, dodajući da ukoliko nekom narodu (*et si cui populo*) treba da bude dopušteno da procenjuje svoje početke kao svete (*licere oportet consecrare origines suas*) i da ih dovodi u vezu sa bogovima kao praocima (*et ad deos referre auctores*) onda: *...ea belli gloria est populo Romano, ut, cum suum conditorisque sui parentem Martem potissimum ferat tam et hoc gentes humanae patientur aequo animo quam imperium patiuntur*. Prema tome, *populo Romano* ima *licere oportet* za konsekraciju svojih početaka zbog ratničke slave (*belli gloria*).

Ratnička slava rimskog naroda je ono što mu omogućava da objavi kako je bog Mars Romulov otac. Ipak, kome Rim saopštava svoje božansko poreklo? Onima koji su *gentes humanae*, a oni su ti koji

---

³⁴ Ogilvi primećuje kako se ne može zaključiti da su Livijevi izvori bili *pesnici*, već da Livije samo naglašava da je materijal o kome piše u prvim knjigama podobniji za *poetsku* nego za *istorijsku obradu*. Ogilvi, "Commentary", str. 26, 27.

podnose imperium (imperium patiuntur) i zajedno sa tim prihvataju (petientur) rimsko saopštenje o poreklu. Značajno je da je prihvatanje narativa o rimskom poreklu od strane gentes humanae neodvojivo od njihovog podčinjavanja imperiumu. Tekst nas ovde ne upućuje da zaključimo kako su oni koji su potčinjeni, zbog toga u poziciji da nevoljno prihvataju neskromne priče o rimskoj veličini.³⁵ Naprotiv, tekstualna dinamika je sledeća: Rimljani saopštavaju, potčinjeni prihvataju i dok prihvataju oni su pod imperijumom. Na taj način, najraniji pesnički narativi o početku grada su značajni zbog toga što govore o legitimaciji za rimski imperium nad gradovima i narodima. Antiquitati prema tome imaju dopuštenje da spoje božansko i ljudsko u svojim pričama o osnivanju grada, samo zbog toga što populo Romano ima mogućnost da svoje poreklo obeleži kao božansko na osnovu ratne slave.

(8-10)

Livije ne neguje poštovanje prema legendama starih samo zbog toga što su *stari* njihovi tvorci, već zbog toga što u veličini starih prepoznaje krajnju tačku za početak i osmišljavanje svog narativa. Naravno, takav početak nije nužno mitske prirode. Ono što je značajno, nije mogućnost ili nemogućnost dokazivanja istinitosti partikularnih tvrdnji u drevnim narativima, već je to najpre ideja o imperijumu zasnovanom na izuzetnom karakteru Rimljana. Zbog toga treba obratiti pažnju na način na koji Livije iznosi svoje ograde: ....*sed haec et his similia, utcumque animadversa aut existimata erunt, haud in magno equidem ponam discrimine.* Značajno je da ovde na nailazimo na ograde od tvrdnji koje se iznose u legendama starih – ono od čega se autor uzdržava jeste stav koji bi sledio (*animadversa*) takve legende ili ih prosuđivao (*existimata*). Faktička tačnost sadržaja ranih poetskih priповesti nije od velikog značaja (*magno discrimine*).³⁶ Zato je neophodna obazrivost, Livije nam ovde ne kaže da *legende starih* nisu

³⁵ Vasali iznosi takvu pretpostavku, Vesaly, “Livy’s Preface...”, str. 25

³⁶ Isto, str. 26.

magno discrimine, već da sud koji bi on izneo o njima, ma kakav on bio, ne bi bio od velikog značaja. U tom smislu, pokušaji *novih pisaca* da stvari odrede nešto *izvesnije*, nisu *magno discrimine*. Uzdržavanje od suda o faktičkom sadržaju legendi, prema tome je u mnogo većoj meri još jedna ograda od *uvek novih pisaca*, nego što je to ograda od *starih*. Ono pak što Livije smatra da je od najvećeg značaja nije činjenični sadržaj legendi, već je to *život i moral zajednice koja je ostvarila imperium*.³⁷

Pošto je konačno izneo svoje ograde prema novim piscima i u konturama ocrtao lik starih, čijim narativima ne namerava da sudi, Livije se odlučuje da iznese ono što je *po njemu* najznačajnije u pogledu predmeta o kome piše, stavljajući naglasak na smer u kom svako za sebe (*pro se quisque*), oštro treba da usmeri svoju dušu (*acriter intendat animum*) – a to je: *...quae vita, qui mores fuerint, per quos viros quibusque artibus domi militiaeque et partum et auctum imperium sit...*³⁸ Dok na samom početku predgovora, Livije svoj *praemium* vidi kroz čast *odvrćanja* pogleda od *conspectu malorum*, ovde on poziva *svakoga* da za sebe obrati pažnju na to kakav je bio život (*quae vita*), običaji (*mores*), ko su bili ljudi (*viros*) i kakvim su sposobnostima (*artibus*) u ratu i u miru (*domi militiaeque*), stekli i održali (*et partum et auctum imperium*). Prema tome, umesto da sudi o *izveštajima starih*, on svoje savremenike poziva da takođe ne sude ali i da ne budu okupirani neposrednim brigama svojih vremena, već da pogled usmere *ka vrlinama starih* kroz koje je ostvaren *imperium* rimskog naroda.³⁹

Autor tako skreće pažnju na ono što izgleda *aktualnije* od *neposredne sadašnjosti*. Način života i običaji koji su zaslužni za *imperium*, pojavljuju se kao erodirana osnova savremene republike. Na taj način, *sigurnost* zbivanja o kojima pripovedaju stari, sama po sebi nije

³⁷ Ovo posebno naglašava Valš, P. G. Walsh, "Livy's Preface and the Distortion of History" u *The American Journal of Philology*, 76, 4, 1955. 369-383.

³⁸ Ovde je možda ponovo zgodno poređenje sa Salustijem. U Salustijevom predgovoru *Katilini gloria* i *memoria* se pojavljuju kao motivi za delovanje, kako istorijskih aktera tako i pisaca (Sal. Cat. 1-3). Kod Livija pak, centralni predmet su *običaji i dela* koji su zaslužni za *imperium*, ali ipak u očima *novih čitalaca* (*festinatibus ad haec nova...*) zasenjeni savremenim događajima.

³⁹ Ovo naglašava Vesali, "Livy's Preface..." str. 29; 30.

odlučujuća, već su to *vita* i *mores* onih koji su prvi počeli da govore o stvari koja je *veterem et vulgatam*. Ipak, način života kojim su živeli stari, njihovi običaji i veština, ne nalaze se u dalekoj i zaboravljenoj prošlosti koju bi trebalo rekonstruisati – to je još jedan razlog zbog kog *faktografska* ispravnost narativa starih izgleda da ovde nije od odlučujućeg značaja. *Vrlina* starih i dalje je prisutna – pošto *svako za sebe* usmeri *dušu* na karakter starih kojim je zadobijen *imperium*, trebalo bi da *prati dušom* (*sequatur animo*) kako je se disciplina postepeno postajala nepostojana (*labante paulatim disciplina*) kao i običaji (*mores*): *...labante deinde paulatim disciplina velut desidentis primo mores sequatur animo, deinde ut magis magisque lapsi sint, tum ire coeperint praecipites...* Livije posebno naglašava postepen karakter, *mores* su tako sve više i više klizili (*ut magis magisque lapsi sint*) ka propasti, da bi zatim propadali strmoglavo (*coeperint praecipites*),⁴⁰ sve do vremena u kojima Rimljani više ne mogu da podnesu (*possumum pati*) ni svoje poroke (*vitia*), kao ni ono što bi ih izlečilo (*remedia*): *...donec ad haec tempora, quibus nec vitia nostra nec remedia pati possumus perventum est*. Prema tome, prošlost i sadašnjost ovde su povezane dinamikom dekadencije starih vrednosti – te vrednosti pak, ono što uostalom sačinjava *mos maiorum*, jesu sama prošlost prisutna u sadašnjosti.

Tvrđnju o *vitia et remedia*, moguće je čitati u kontrastu spram prethodne *uzdržanosti* o sudu prema starima kojima je na izvestan način, ako ikome drugom, dopušteno da trasiraju sopstveno poreklo do mitskih početaka. Prema tome, na jednom kraju „istorije“ nalaze se *antiquitati* sa kojima počinje *res* koja je *veterem et vulgatam*, na drugom kraju pak, nalaze se *novi*. *Novi scriptores* spram *starih* se odnose pokušavajući da ih nadmaše, ali s obzirom na *samu stvar*, žive u vremenu *slabljenja morala*. Oni ne samo da prosto propuštaju da se usmere ka onome što bi moglo biti *remedia*, već mu i najdirektnije zaprečuju pristup. Ukoliko je to tako, već ovde se nazire slika Liviju savremenog Rima, kao grada čija veličina zahteva *naraciju*, ali naraciju koja pri tom ne može ostati ravnodušna

⁴⁰ Metafora sa *labans* (klimavo, nestabilno...) ovde je komplikovana – u svakom slučaju konotacija postepenog propadanja koje se u skorašnjem momentu ubrzava je izvesna. Opširnije videti Ogilvie, “Commentary...”, str. 27.

prema sopstvenoj savremenosti – tako, napisati istoriju *Rima* u isto vreme znači *opisati* i savremenost. *Antiquitati* se onda pojavljuju u *prezentu* i to očigledno na mestu na kome *novi* greše, u moralnom i istovremeno političkom smislu.

Početak *Praefatia* donosi ograde, jedinstvene u Livijevom *avertam*, drugi paragraf donosi ponovljene ograde, ali i jasan opis predmeta: *quae vita, qui mores, quae viros?* Takav predmet izgleda da postaje vidljiv samo posle metodskog uzdržavanja od *sadašnjosti*, on se otkriva autoru kao nesavremenom posmatraču. Dakle, jasno je *šta autor ne čini* i *šta čini* – takođe, i ograničeni *praemium* je naglašen – ipak, da li postoji još neka moguća dobrobit od tako nesavremenog projekta kao što je stvaranje pripovesti o gradu od najranijih dana? Livije govori o onome što je *salubre et frugiferum – zdravom i plodnom* koje donosi bavljenje *stvarju* koja se otkriva uz uzdržavanje od prakse *novih*. *Hoc illud est praecipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum...* – preduzeto delo, ipak, donosi još nešto pored skromnog *praemiuma* koji se ogleda u *odvrćanju*: *....omnis te exempli documenta in inlustri posita monumento intueri...* Da li to znači da autor očekuje nešto više do li *praemium* koji se ogleda u *časti neučestvovanja u zlom prizoru?* *Salubre ac frugiferum* nedvosmisleno upućuju na nešto više od ranijeg *avertam* – ipak, pitanje je opet, za koga? Za potencijalne čitaoce, kao i za autora koji se bavi prošlošću, ali, zar autoru nije dovoljno da odvrati svoj sopstveni pogled od savremenih nedaća? Zar savremeni čitaoci ionako neće pohrliti ka *novim vremenima* i uostalom, čitati *nove pisce?* Razumljivo, niko sam sebi ne može dati *praemium*, tako da, ukoliko je Livijevo *odvrćanje* pogleda od vremena u kome živi na bilo koji način *praemium*, to podrazumeva i stranu koja ga daje? To su možda potencijalni čitaoci – ali zar se autor prethodno nije odlučio za patos distance? *Praemium* nije isključiva motivacija i ne treba ga zameniti sa rezultatima rada – kao ni prethodno sa *radošću učestvovanja (iuvabit...consuluisse)*. Čast koja dolazi sa distancom koju autor uživa u odvajanju od neposrednog pogleda na sopstvena vremena svakako sačinjavaju *dovoljnu nagradu* – ipak, on ne piše samo radi sopstvenog duševnog mira i časti, već i radi zdrave i plodne spoznaje stvari (*cognitione rerum*). Spoznaje koja je moguća sa pogledom (*intueri*) na sve poučne primere (*exempli documenta*) uzidane

(*posita*) u svetli (*inslustris*) spomenik (*monumento*). Posmatranje takvog spomenika, kao i omogućavanje drugima da ga vide, za svoj *praemium* svakako da ima čast koja prati odvratanje od nedaća savremenosti – ipak, to nije sve što takav poduhvat donosi.

Monumentum je ovde ključna reč.⁴¹ Gde, u kom prostoru i vremenu se nalazi spomenik o kom se govori i sa koga se mogu čitati primeri valjanog delanja? Očigledan odgovor može biti da je spomenik *istorija Rima* koju piše Livije – ali takav odgovor ne zadovoljava potpuno.⁴² *Spomenik* na kome su primeri vidljivi, morao je postojati i pre Livijeovog dela, on je uostalom ono na šta se usmerava pogled svakoga ko se obraća prošlosti. Ipak, bez autora koji odvrata pogled od *conspectu malorum* sopstvenih vremena i koji kroz to dobija *priznanje (praemium)*, takav spomenik je nevidljiv. U tom smislu, možda je moguće poistovetiti *Rim* sa *spomenikom* o kome Livije govori, ali samo u krajnje ograničenom smislu. *Rim, pozna republika* ili *rana imperija* druge polovine prvog veka pre nove, nije sam po sebi *monumentum*, naprotiv, njegova stvarnost je ono od čega Livije odvrata pogled, ali je u isto vreme i ono o čemu *piše*. *Monumentum* ostaje nevidljiv bez autora i čitalaca – najkraće, on je referent *priče* o prošlosti kroz koju biva adresirana savremenost.⁴³ Takav spomenik postaje vidljiv samo kroz

⁴¹ Prethodno (*Praef.* 6) Livije naglašava razliku između *poetskog* pripovedanja i ukazujućeg karaktera istorijske naracije: *incorruptis rerum gestarum monumentis*...Ovo razlikovane pak, po svemu sudeći ne podrazumeva nedvosmisleno isključivanje između sfera *poetske* i *istorijske* naracije. O poteškoćama u odvajanju strogo *poetskog, odnosno mitskog i istorijskog, odnosno prozaičnog*, kod Livija videti Vasaly, “Livy’s Preface...”, str. 25-29.

⁴² Feldher skreće pažnju na Livijev tekst kao na *monumentum*, Feldher “Spectacle and Society”, str. 2. Iako je ovakvo tumačenje moguće, pitanje je koliko je primat *gledanja* (koji Feldher takođe naglašava, str. 1) u skladu sa metaforom koja bi podrazumevala *izgradnju* spomenika od strane autora – tekst koji autor stvara je tu možda samo kako bi ukazao na *monumentum* koji postoji čak nezavisno od teksta koji doprinosi očuvanju *memorije* i doprinosi mogućnosti da *spomenik* bude sagledan od savremenika koji hrle ka *novim događanjima*.

⁴³ Jeger naglašava kako je *prostor* (prvenstveno u smislu topografije Rima) princip po kome Livije organizuje svoj narativ. Marry Jaeger, “Urban Landscapes...”, str. 65. Takođe Jeger, na istom mestu, upućuje na ostale autore

pripovedanje, ali on u isto vreme mora da ostane netaknut od strane pripovedača – dok *novi scriptores* iz prvog paragrafa, žele da *nadmaše stare*, da kažu nešto izvesnije ili da napišu nešto jasnije, autor koji je na osnovu savremenosti zainteresovan za prošlost, otkriva *spomenik* sa koga je moguće čitati, ali koji je nemoguće bolje ispisati.

Pijetet prema starima je odlučujući i u pogledu mesta *monumentuma*. *Monumentum* nije naprosto *prezantan* tako da ga je moguće prisvojiti, u isto vreme, pogled koji se usmerava ka prošlosti je *zdrav i plodan* kad na osnovu *primera* omogućava valjano delanje u sadašnjosti. Najranija tradicija na taj način nije ono što je naprosto prošlo i što je zaboravljeno ili poštovano iz nepoznatih razloga, ona se pokazuje u uvek prezentnoj mogućnosti ponavljanja. Zato Livije ističe značaj odnosa svakog pojedinca prema *primerima*: *...inde tibi tuaeque rei publicae, quod imitere, capias, inde foedum inceptu, foedum exitu, quod vites...* Ovde nailazimo na prilično neuobičajen izraz: *Tibi i tvojoj republici (tibi tuaeque rei publicae)*⁴⁴ je dato da odabereš šta ćeš podražavati (*imitare capias*) – kroz *tibi* autor adresira tekst pojedinačnim čitaocima i upućuje na njihovu moralnu i političku odgovornost kada se pred njima nalazi *monumentum* sa koga mogu odabrati šta će podražavati, ali i šta će izbegavati. Spomenik sadrži jednako *exempli documenta* kao i ono što je po začecu i po posledicama sramno (*foedum inceptu, foedum exitu*).

---

koji insistiraju na značaju Rima (u topografskom smislu) za Livijevu naraciju. Poslednje je značajno zbog toga što ukazuje na nesvodivost Livijevog *monumentuma* na *tekst* kao autorsku kreaciju (topografija je princip za organizaciju narativa, ali u isto vreme i propisuje specifične granice eventualnoj slobodi pisca). S druge strane, *monumentum* ne bi trebalo pomešati sa samom *topografijom*, odnosno sa Rimom kao sa fizičkim gradom. Moglo bi se reći da je *monumentum* prostor vidljivosti koji za čitaoce biva otvoren naracijom, a čije granice su ocrtane topografijom Rima.

⁴⁴ Koster primećuje specifičnog izraza, Koster, “Tibi Tueaque...”, str. 256-257. Kako Koster primećuje moguće je da se iza ovakve upotrebe izraza (*tibi tuareque...*) krije referenca na *princepsa* i da se radi o Livijevoj implicitnoj kritici, koja bi podrazumevala poigravanje sa *prisivajanjem republike* (koja je kod Cicerona i dalje isključivo *res publica nostra*).

Poslednje otklanja mogućnost za tumačenje Livijevog dela kao moralizatorske egzemplarne istorije,⁴⁵ ali u isto vreme, i kao jednostavnog ogledala vrednosti sopstvenog društva i vremena. Autor će naravno ono što sam smatra *sramnim* i u svom narativu označiti kao sramno (*foedo*), ali i dalje, od dobre volje čitalaca zavisi ono što će odlučiti da ponavljaju. *Pietas* prema starima tako podrazumeva i *fides* prema savremenima. Još na početku predgovora jasno je da autor procenjuje vreme u kome živi kao vreme dekadencije od koga odvraća pogled, ali kako bi, na kraju krajeva, onima koji učestvuju u *nedisciplini* i *neumerenosti* novijih vremena pružio mogućnost za pogled na *inlustri monumento* na kome su uklesani *primeri*. Ovakvo ukazivanje nije direktan moralizatorski čin. Livijeva priča nije sama po sebi *exemplum* – naprotiv, ona je skretanje pogleda na *monumento* koji sadrži *mnoge primere* sa različitim vrednosnim predznacima. Treba se podsetiti, Livije skreće pažnju čitalaca kako na to *kakvi su ljudi, običaji i životi* doveli do zadobijanja *imperijuma*, tako i na to na koji način su običaji i disciplina slabili da bi se došlo do stanja dekadencije. Ipak, iako je vreme u kome Livije živi vreme *slabljenja discipline* i *propadanja morala*, ono je i dalje određeno temeljnim vrednostima starih – uostalom, ono što propada nije ništa drugo do li te vrednosti. Narativ u kome *antiquitati* i *novi* bivaju povezani kao akteri jedinstvene priče, omogućava da se *dekadencija* odvoji od *vrednosti*. *Najranija vremena* tako postaju prostor za projekciju nepomućene vrline, dok savremenost biva označena kao vreme propasti. Prema tome, takva priča nikako nije neposredni i nesvesni odraz vremena u kome autor živi – ona je napisana tako da stvori odraz savremenosti u ogledalu prošlosti. Prošlost i sadašnjost na taj način ne postoje kao odvojene dimenzije koje narativ tek naknadno spaja,⁴⁶ one su

---

⁴⁵ Čaplin naglašava kompleksnost Livijeve upotrebe primera, i skreće pažnju na nesvodivost Livijeve istorije na priručnik sa primerima za avgustansku publiku. J. Chaplin, “Livy’s Exemplary History”, str. 2.

⁴⁶ U kratkom *Predgovoru* na početku *šeste knjige* Livije primećuje kako su događaji iz prvih pet knjiga poput dalekog objekta koji se teško razaznaje zbog velike udaljenosti. Liv. 6.1. Ipak, ovakvo naglašavanje, potcrtava *mogućnost viđenja*. Ipak, ovakva metaforika je potpuno u skladu sa *uzdržavanjem od suda* o

konstituisane i specifično artikulisane naracijom koja ih već razumeva kao spojene, tako da se sadašnjost gotovo prirodno odražava u prošlosti.

(11-12)

Rim je na taj način predstavljen van konkretnog grada, republike ili imperije u kojoj autor živi i stvara – dok je u isto vreme *priča o Rimu* rekurs na savremenu zajednicu. Pozicija *monumentuma*, u granicama i van granica ranog imperijalnog Rima, jasno je artikulisana u nastavku teksta:

Ceterum aut me amor negotii suscepti fallit, aut nulla umquam res publica nec maior nec sanctior nec bonis exemplis ditior fuit, nec in quam civitatem tam serae avaritia luxuriaque immigraverint, nec ubi tantus ac tam diu paupertati ac parsimoniae honos fuerit. Adeo quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat...

Očigledno, ovde *dogadžaji* nisu u prvom planu, u prvom planu je *res publica*, kao *supstancija* za samo *dogaćanje*. Dok kod grčkih istoričara, primerice Herodota i Tukidida, pa uostalom i mnogo kasnije kod Polibija, nailazimo na *dogadžaje* kao na predmet naracije, kod Livija je to *republika*. Ne postoji *centralni dogadžaj* o kome bi bilo moguće govoriti, postoji samo dogaćanje koje je određeno samim predmetom. Predmet je, pak, takav da ukoliko autora njegova naklonost ne navodi da greši (*ceterum aut me amor negotii suscepti fallit*), nije bilo *republike* niti *veće* (*maior*) niti *časnije* (*sanctior*), bogatije dobrim primerima (*bonis exemplis ditior*), niti takve da su je gramzivost i luksuz (*avaritia luxuriaque*) tako kasno naselili (*immigraverit*). Takođe, nigde drugde toliko dugo siromaštvo i skromnost (*paupertati ac parsimoniae*) nisu bili tako cenjeni (*honos fuerit*). Livije takođe zapaža da dokle god je bilo malo bogatstva (*quanto rerum minus*), dotle je bilo i malo pohlepe (*cupiditatis*). Dakle, *rana republika* je zajednica *vrline i skromnosti*, a Livijev opis nije rekonstrukcija na osnovu događaja, već je karakterizacija na osnovu percipirane aktualnosti tradicije *starih*. Istorija

---

faktografskom sadržaju sačuvanih priča – ali i sa mogućnošću naracije o onome što je opšte i vidljivo, makar na horizontu: *vita, mores, artes*.

tako ne počinje *događajem* kroz koji bi bile vidljive vrednosti zajednice, *Grčko-persijskim ratom*, *Peloponeskim ratom*, *padom Kartagine* ili *osvajanjem Korinta*, nasuprot tome, ona počinje od *priča starih*, na osnovu kojih je moguće ocrtati *trajne i kvalitativno nepromenljive vrednosti*. Interesantno je, na pitanje o tome *ko su Rimljani i šta je to Rim*, Livije ne odgovara polazeći od *Avgusta* – umesto toga, u duhu *odvraćanja od savremenog*, on govori o *starima: kakvi su im bili običaji, kakav život su živeli i kakvi su bili ljudi?*

Kao i na prethodnim mestima u predgovoru i ovde možemo da primetimo cesuru koja je napravljena između *novi* i *antiquitati*. *Avaritia luxuriaque* i *cupiditas* dugo nisu *naseljavale republiku*, ipak, od skora (*nuper*), bogatstvo (*divitia*) je donelo gramzivost i prevelika uživanja su stvorila želju za preterivanjem i razuzdanošću, što je sve povuklo u propast: *...nuper divitiae avaritiam et abundantes voluptates desiderium per luxum atque libidinem pereundi perdendique omnia invexere*. Razlika između *starih* sa kojima Livije asocira *siromaštvo* i *skromnost* i *novih* za koje je karakteristična *gramzivost* i *razuzdanost* je jasna – ipak, ona je interesantna zbog toga što je direktno povezana sa opozicijom koja postoji između *politike* koja se vodi *domi militaresque* (u *ratu* i *kod kuće*, *odnosno u miru*) poradi zajednice i pseudo-političke delatnosti usmerene na *bogaćenje*. Bez obzira na to tekst predgovora ne upućuje na direktnu vezu između načina na koji je *imperium* ostvaren i *bogatstva* kao posledice. Livijev *Predgovor* anticipira tok predstojeće naracije: Stari su ostvarili *imperium* svojom *vrlinom*, a kasnije se *pojavilo bogatstvo* koje je dovelo do nevolja i dekadencije. Ipak, dok je linija između bogatstva i dekadencije koja počinje pohlepom (*cupiditas*) direktno povučena, veza između *imperiuma* i *bogatstva* nije naglašena. Time, za Rim s kraja prvog veka pre nove ere – dakle Liviju savremeni Rim – nesumnjivo značajna veza između *političkog* i *ekonomskog aspekta* (između *političke moći* i *bogatstva*), kroz narativ o dekadenciji temeljnih vrednosti biva razumljena kao odnos suprotstavljenosti. *Politički* i *moralni* karakter *imperiuma* na taj način biva dodatno naglašen i pažljivo odvojen od ekonomskog aspekta – time, barem u virtuelnom prostoru istorijske naracije, sfera političkog delovanja biva očuvana. Možda bi uz izvesnu dozu smelosti bilo moguće primetiti da je republika počela sve više da

naseljava prostor istorijske naracije od onog momenta kada je počela da gubi svoju faktičku egzistenciju.

(12-13)

Praefatio se završava konačnom *ogradom*, ovog puta od *primedbi (quarellae): Sed quarellae, ne tum quidem gratae futurae cum forsitan necessariae erunt, ab initio certe tantae ordiendae rei absint...* Prvi deo rečenice govori o tome kako bi *quarellae* bile loše primljene (*tur quidem gratae futurae*), iako su možda neophodne (*forsitan necessariae*). Treba se setiti prethodnog komentara o *vremenima* u kojima Rimljani više nisu sposobni da podnose svoje izopačenosti, ali ni ono što bi ih *popravilo* – teško je ne primetiti izvestan paralelizam koji postoji između takve ocene i zaključne opaske o *quarellae*. U oba slučaja se ono što je *neophodno* pokazuje kao *nepoželjno*. Ipak, drugi deo rečenice nam otkriva da je autor spreman da barem privremeno odustane od svojih *pritužbi* – one se čak pojavljuju kao neprimerene *na početku* tako *velikog poduhvata (certem tantae ordiendae)*. Ipak, ono što je ovde ključno jeste *ab initio* – *od samog početka* ili *na samom početku quarellae* treba da izostanu. To ne znači da pri izlaganju novijih događanja njih neće biti, to samo znači da ih ne treba iznositi zajedno sa stvarima o kojima će biti reči na početku. *Početak* pak, rezervisan je za događaje dostupne kroz poetske narative starih, o čijoj *faktičkoj* istinitosti se autor uzdržava da sudi – ali ne treba prevideti da u isto vreme poziva čitaoce da obrate pažnju na *život i moral* starih o kojima pripovedaju takve priče. Na taj način, *početak* je osiguran kao mesto besprekorne vrline – ipak, ostaje nejasno, zašto je zajedno sa izlaganjem *prvih početaka grada* u isto vreme neprimereno izneti i *primedbe o savremenom* stanju stvari?

Ukoliko bi poslednje bilo slučaj, autorov čin bi bio strogo moralizatorski i predstavljao bi instrumentalizaciju prošlosti, *stari* bi bili naprosto upotrebljeni kao platno na kome mogu biti ocrtni *prigovori novim vremenima*. *Praefatio* skreće pažnju da to ne sme biti slučaj – *exempla* starih ne treba da budu izneseni kao reaktivni kontraprimeri, već ih treba osvetliti i ostaviti oku čitalaca. Posmatranje takvog *svetlog spomenika (inlustri monumento)* je *čista teorija* – koja naravno ima jasne

praktične implikacije. Traganje za primerima i njihovo posmatranje podrazumeva i stvaranje *predstave*. Napisati priču o *republici* od njenih najranijih dana u vreme kada je *republika* prestajala da postoji je direktan političko-etički čin o kom nam tekst, razume se, ne govori – naravno, možda je nemoguće odgovoriti na pitanje o mestu takvog *exempluma* na *sjajnom spomeniku* koji se otkriva pogledu čitalaca, čak i na autoreferentnom mestu kao što je to predgovor.

Ipak, na samom kraju predgovora dobijamo naznaku, ukoliko ne odgovor na pitanje o *mestu autora*: *....cum bonis potius omnibus votisque et precationibus deorum dearumque, si, ut poetis, nobis quoque mos esset, libentius inciperemus, ut orsis tantum operis successus prosperos darent*. Prijatnije je, dakle, započeti dobrim predznacima i zavetima (*omnibus votisque*) i molitvama bogovima i boginjama (*precationibus deorum dearumque*), kako bi kroz dobre predznake darovali uspeh velikom delu koje je započeto – sve to, interesantno, treba učiniti kao kod pesnika (*ut poetis*). Pesnici i pesništvo se javljaju dva puta u tekstu *Predgovora*, prvi put kada se govori o pamćenju starih koje je *poeticis* i drugi put na samom kraju. Na oba mesta *poetsko* je moguće misliti s obzirom na *monumentalno*. U drugom paragrafu, pitanje je na koji način je moguće, bez kršenja pijeteta, uključiti ono što je izneseno *poeticis* u *incorruptis rerum gestarum monumentis* – autor se odlučuje da o istini tih stvari ne sudi (*nec adfirmare, nec refelere*), ipak upućuje čitaoca na *moralni i politički kvalitet* (*quae vita, qui mores etc.*) starih. Kvalitet, koji je izložen kroz njihove *poetske narrative*. *Događaji* najranije istorije, tako odražavaju *moralne i političke vrednosti*, koje su pravi predmet Livijevo narativa. U završnoj rečenici predgovora odnos između *monumentis* i *poeticis* ponovo je naglašen – pitanje o tome na koji način je u *monumentum* moguće uključiti ono što je izneto *poeticis*, dobija pragmatički odgovor: Odjednom, pripovest koja osvetljava *monumentum*, započinje poetski – treba započeti onako kako to čine pesnici.

Kako izneti *primere* koji su očuvani samo u *poetskom narativu* tako da budu uklesani u istorijski spomenik, kako pomiriti *poetsko* sa *dokumentarnim*? Livijevo rešenje je skretanje pažnje na ono što je u takvim narativima *opšte: život, moral, karakter etc.* Ipak, kraj teksta kao što smo videli donosi još jedan momenat – to je moguće samo ukoliko

istorijski narativ otpočne kao poezija. *Poezija pak* ne iznosi direktan sud, već stvara predstavu o čijem sadržaju je potom moguće suditi. Zbog toga, ukoliko je početak *poetski, kritika* pojedinačnih *dela* na samom početku *mora potpuno izostati*, jer su *priče starih* same po sebi *exempla*. Na taj način, autor poziva čitaoce da sa drugačijim očekivanjima čitaju *prve knjige*, ka kojima sigurno neće *pohrliti* – ukoliko su *priče starih* same po sebi *primeri* uz koji je iznošenje *quarellae* neprimereno, onda je njihova uloga u pogledu *moralne procene* drugih *primera* u tome što služe kao *mera valjanog delanja*.

Drugim rečima, ono što je u *poetskim narativima starih* izneto kao *vredno*, kao i ono što je *sramno*, figurira kao paradigma za procenjivanje novijih primera, o kojima autor svakako može izneti svoje *primedbe*. Ipak, na kraju, značajno je da autor onda svoje delo ne može otpočeti kao *pisac istorije*, umesto toga on se mora ugledati na *pesnike – monumentum* je tako moguće otkriti samo *ponavljanjem starih* i to ne samo u pogledu sadržaja njihovih narativa, već i u pogledu manira, pa tako *monumentis* i *poeticis* nisu par isključivih suprotnosti, jer dok je *monumentum* u svom početku obavijen *poetskom imaginacijom*, poslednja je ujedno i način na koji on *ab initio*, može biti iznet pred savremeni pogled. Zbog toga Livije smatra da treba otpočeti onako kako to čine pesnici.

3. ZAKLJUČCI: LIVIJE KAO REFLEKTUJUĆI ISTORIČAR

Šta znače Hegelove reči *sadašnje u životu duha* u pogledu čitanja *Praefatia*? Po svemu sudeći, Livije ne pokušava da premosti jaz između prošlosti i sadašnjosti. Nasuprot Hegelovim pretpostavkama rimski heroji i kraljevi koji su ostali u pamćenju samo u *poetskim pričama*, kada progovaraju jezikom pozne republike to ne čine zbog toga što Livije želi da njima naseli njemu savremeni Rim ili zbog toga što nije svestan njihove razlike u odnosu na njegove savremenike. Takođe, bitke koje se vode na isti način u doba kraljevine kao i u doba republike ne proističu kao dopuna za neznanje o događajima – Livije se, kao što smo приметili, u pogledu faktografije najstarijih događaja uzdržava od suda. *Nivelacija* razlike između *prošlog* i *sadašnjeg* je ovde samo površinski fenomen.

Pretpostavka na koju nailazimo kod Hegela jeste razdvojenost između *prošlosti i sadašnjosti* kao situacija pred kojom se reflektujući istoričar neizbežno nalazi, taj jaz pisac kao *kompilator, pragmatički pisac, kritičar* ili *pojmovni istoričar*, nužno mora da prevlada, manje ili više primerenim sredstvima, kako bi uopšte mogao da sastavi jedinstven istorijski narativ. Ipak, ukoliko je reflektujuća istorija *naracija o sadašnjem u životu duha* – možda prevladavanje takvog jaza nije njena određujuća karakteristika. *Sadašnjost i aktualnost* podrazumeva uvek već premošćen rascep između prošlog i sadašnjeg.

Livije ne polazi od pretpostavke jaza, naprotiv, pretpostavka njegovog narativa je kontinuitet. *Populo Romano*, kakav je od starine poznat (*veterem et vulgatum*) u narativnim tradicijama *starih* za Livija predstavlja datost koju nije potrebno naknadno rekonstruisati, o kojoj često nije moguće reći nešto *izvesnije (rebus certius aliquid)* ili na manje sirov način od *starih (rudem vetustatem)*. Ipak, iako se Livije uzdržava od praksi *novih pisaca, Praefatio* neupadljivo konstruiše krajnje specifično i novo razumevanje rimske prošlosti ostavljajući prostor za niz opozicija (*turba – nobilitate; novi – antiquitati; certius – vulgatum; tua-nostra; poeticis – monumentis etc.*) čije dvoznačnosti neretko upućuju na mogući političko-moralni kontekst. Specifičnost Livijeve nove slike rimske prošlosti ogleda se u istovremenom razbijanju pretpostavljenog kontinuiteta i njegovom ponovnom uspostavljanju kroz naraciju o vrednostima koje traju kroz sopstvenu dekadenciju. Livijeva naracija, već na nivou *Predgovora*, zajedno sa naglašavanjem jaza između *prošlosti i sadašnjosti*, pretpostavlja i njihovu *povezanost* pomoću *vita, mores i artes*, kojima je zadobijen i održavan *imperium*. *Propadanje morala* tako nije posledica refleksije o jazu, već je strategija za premošćavanje jaza koji se ne pojavljuje kao *izazov pred autorom*, već je zajedno sa naracijom tek proizveden. Ukoliko ne bi postojala *nesvodiva razlika* između *prošlosti i sadašnjosti*, prošlost ne bi mogla da služi kao *kritički horizont*, ukoliko bi jaz ostao nepremostiv, prošlost bi bila potpuno irelevantna.

Istovremenost *stvaranja i premošćavanja* distance između *starog i novog* u Livijevom narativu uporediva je sa etikom i politikom sećanja karakterističnom za doba *trijumvirata* i potom *principata* – premda joj je

obrnuto proporcionalna. *Spašavanje* republike odigravalo se u okvirima čuvanja institucija nasleđenih tradicijom uz njihovo simultano razgrađivanje – *princepsova* radikalna *obnova moralnih vrednosti* podrazumevala je ukidanje političkog okvira koji je odgovarao takvim vrednostima. Teško je zamisliti da je poslednje potpuno promicalo Liviju. Moguće je da *program* iznesen u *Predgovoru* naglašava ovakvo *preokretanje* odnosa između *starog i novog* karakterističnog za Rim krajem prvog veka pre nove ere. Ipak, značajno je da je dinamika uporednog stvaranja i prevladavanja jaza, jednako karakteristična za Livijevu *naraciju* koliko i za političko-moralni praksis pozne rimske republike.

Poslednje nam otkriva i nešto o naraciji Hegelovih *reflektujućih istoričara*. Istoričari koji pišu o *sadašnjem u životu duha*, to ne čine samo kroz prevladavanje jaza koji zatiču kao spoljašnju datost. Naprotiv, *jaz* između prošlosti i sadašnjosti nigde ne postoji kao datost ili kao pretpostavka – on uvek biva konstituisan na nivou istorijske naracije koja iznova artikuliše odnos između *prošlog i sadašnjeg*. Svakako, na nivou *pripovedanja* ali bez mogućnosti slobodne konstrukcije koja umiče konkretnoj realnosti političko-etičke (običajnosne) zajednice u kojoj nastaje. Poslednje je moguće zaključiti na osnovu načina na koji Livije artikuliše ovaj odnos u *Predgovoru* – u tom smislu Hegelov prikaz Livija kao *kompilatora i preglednog istoričara* koji bezuspešno pokušava da premosti jaz između prošlosti i sadašnjosti, možda nije do kraja uklopiv sa pretpostavkom o *reflektujućoj istoriji* kao *naraciji o onom sadašnjem u životu duha*. Na nivou *istorijskog pripovedanja, sadašnjost i prošlost u životu duha*, ne postoje pre *naracije o događajima* – poslednja pak, kod Hegela, pretpostavlja *političku zajednicu*. U tom smislu *reflektujući istoričari* prevladavaju samo jaz čije koordinate prethodno sami određuju. Na taj način, *uspeh i neuspeh* reflektujuće istografije, ne ogleda se u efikasnosti premošćavanja jaza, već u uvek politički i etički problematičnom činu *artikulisanja odnosa između prošlog i sadašnjeg*.

LITERATURA

- G. W. F. Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte* (hrsg. Karl-Brehmer, Karl-Heinz Iltting und Hoo Naam Seelmann), Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1996.
- G. W. F. Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte* (hrsg. Bernadette Colenberg-Plotnikov), Felix Meiner Verlag, Hamburg, 2015.
- G. W. F. Hegel, *Vorlesungsmanuskripte II (1816-1831)* (hrsg. Walter Jaeschke), Felix Meiner Verlag, Hamburg 1995.
- Tim Rojek, *Hegels Begriff der Weltgeschichte*, De Gruyter, Berlin, 2017.
- A. Momigliano "Ancient History and The Antiquarian" u *Journal of the Warburg and Courtland Institutes*; 13, ¾, 1950. 285-315
- A. Momigliano, "Perizonius, Niebuhr and the Character of Early Roman Tradition" u *The Journal of Roman Studies*, 47, ½, 1957. 104-114.
- G. Miles, "Maiores, Conditores, and Livy's Perspective on the Past" u *Transactions of American Philologica Association*, 118, 1988, 185-209.
- Jason P. Davis, *Romes Religious History – Livy, Tacitus and Ammianus on their Gods*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005;
- Jane D. Chaplin, *Livy's Exemplary History*, Oxford University Press, Oxford, 2005;
- Andrew Feldherr, *Spectacle and Society in Livy's History*, University of California Press, Berkeley, 1998;
- Mary Jaeger, *Livy's Written Rome*, Michigan University Press, Michigan, 1997;
- Jacques-Emmanuel Bernard, "Portraits of Peoples" u *A Companion to Livy* (ed. Bernard Mineo), Wiley-Blackwell, Oxford, 2015.
- Moles, "Livy's Preface" u *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, 39, 1994, 141-168
- P. J. Burton, "Livy's Preface and it's Historical Context" u *Scholia: Studies in Classical Antiquity*, 17/1, 1998; 17-91.
- Severin Koster, "Tibi Tuaeque rei Publicae: Zur Praefatio Livius" u *Lenaika: Festschrift für Karl Werner Müller* (hrsg. C. Mueller-Goldingen; K. Sier), 89, Stuttgart, 1996, 253-263;
- A. Vessaly, "Livy's Preface. A Readers Guide to the First Pentad" u A. Vessaly, *Livy's Political Philosophy: Power and Personality in Early Rome*, Cambridge University Press, Cambridge, 2018.
- Titus Livius, *Römische Geschichte* (hrsg. H.J. Hillen), Artemis & Winkler, Düsseldorf/Zürich, 2007.
- Titus Livius, *Ab urbe condita libri* (ed. W. Weissenborn, H.J. Müller), Teubner, Leipzig, 1898.

- Livy, *Ab urbe condita* (ed. R.S. Conway; C.F. Walters), Oxford University Press, Oxford, 1914;
- Livy, *Books I and II with an english translation* (ed. B.O. Foster); Harvard University Press, Cambridge Massachusetts, 1919;
- Livy, *History of Rome* (trans. Rev. Canon Roberts), Dutton and Co, New York, 1912.
- Livy, *The History of Rome, Books 1-5* (trans. W.M. Warrior), Hackett Publishing Company, Incianapolis/Cambridge, 2006;
- Titus Livius, *Ab urbe Condita/Römische Geschichte* (ausgew. und hrsg. Annette Pohlke), Reclam, Stuttgart, 2016;
- Tit Livije, *Istorija Rima od osnivanja grada, prva dekada*, (prev. M. Mirković), Službeni Glasnik, 2012.
- T. Janson, *Latin prose prefaces*, Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1964.
- Thucydides, *Historiae in two volumes*, Oxford University Press, Oxford, 1942.
- Herodot, *Herodotova Istorija* (prev. Milan Arsenič), Dereta, Beograd, 2018.
- Herodotus, *Herodoti Historiae: Libri I-IV*, Oxford University Press, Oxford, 2015.
- Tukidid, *Peloponeski rat* (prev. Dušanka Obradović), Admiral Books, Beograd, 2010.
- Polibije, *Istorije* (prev. Marijana Ricl), Matica Srpska, Novi Sad, 1988.
- Polybius. (1893). *Historiaes*. Leipzig: Teubner.
- Salustije, *Jugurtin rat* (prev. Gordan Maričić), Stylos, Novi Sad, 2004.
- Salustije, *Katilinina zavera* (prev. Gordan Maričić, Stylos, Novi Sad, 2003.
- C. Sallusti Crispi. *Catilina, Iugurtha, Orationes Et Epistulae Excerptae De Historiis*. Axel W. Ahlberg. Leipzig, Teubner, 1919.
- R. M. Ogilvie, *A Commentary on Livy, Books 1-5*, Oxford University Press, Oxford, 1965.
- Tim J. Cornell (ed.) *The Fragments of the Roman Historians, Vol 1*; Oxford University Press, Oxford, 2013.
- D. Hoyos “Livy on the Civil Wars (and After): Morality Lost?” u *The Historiography of Late Republican Civil War* (ed. C.H Lange; F.J. Varvaet), Brill, Leiden-Boston, 2019.
- M. Jaeger, “Urban Landscape, Monuments, and the Building of Memory in Livy” u *A Companion to Livy* (ed. Bernard Mineo), Wiley Blackwell, Oxford, 2015, 65-77.
- P. G. W. Glare (ed.) *Oxford Latin Dictionary*, Oxford University Press, Oxford, 2016.
- L. Amundsen, “Notes on the Preface of Livy” u *Symbolae Osloenses*, 25:1, 1947, 31-35.

-
- R. Syme, "Livy and Augustus" u *Harvard Studies in Classical Philology*, 64, 1959, 27-87
- A. J. Woodman, *Rhetoric in Classical Historiography*, Routledge, London and New York, 1988
- P. G. Walsh, "Livy's Preface and the Distortion of History" u *The American Journal of Philology*, 76, 4, 1955. 369-383.

LAZAR ATANASKOVIĆ

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy

HEGEL AND LIVY: REFLECTIVE HISTORIOGRAPHY AND ETHICS OF MEMORY

Abstract: This paper is working on Hegels thesis regarding reflective history as historical writing about present through the medium of past. Hypothesis about *reflective historiography as narrative practice* is elaborated through the reading of Livy's *Praefatio*, with a particular accent on *historiographical practice* as moral and political act which implies articulation of the relationship between the past and the present. The reading specifically considers Hegel's fundamental attitudes regarding historiography, drawing attention on the problems of compatibility of Hegel's exemplification of Livy as *compilatory writer of historical reviews* with his specific attitudes regarding 1) correlation between ethico-political community and historiography and 2) reflective historiography as narration about *present in the life of spirit*.

Keywords: Philosophy of History, Hegel, Livius, Historiography, Narration

Primljeno: 31.8.2019.

Prihvaćeno: 2.11.2019.